

МОЎНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАЎ РОЗНЫХ ЖАНРАЎ А. РАЗАНАВА

Новыя формы заснаваў і ўвёў у паэзію А. Разанаў (квантэмы, пункціры, версэты, вершаказы, зноны) прычым тэрміны «квантэма» і «вершаказ» з'яўляюцца аўтэнтчнымі, створанымі самім паэтам.

Вось што гаворыць пісьменнік пра свае эксперыментальныя формы: «У сваёй творчай прасторы я дакладна распазнаю і акрэсліваю тое, што напісалася ці хоча напісацца: версэты, вершаказы, зномы, пункціры ці традыцыйныя вершы» [1, с. 61].

Наогул, даследчыкі творчасці А. Разанава (А. Я. Міхневіч, І. Ралько і інш.) сцвярджаюць, што «з жанравага боку мастацкая форма твораў А. Разанава разглядаецца як паэзія, хаця па вонкавых прыкметах яго версэты, вершаказы, філасафемы, пункціры, квантэмы нагадваюць больш прозу і могуць быць ахарактарызаваны як мініяцюры. Паэт ішоў да іх, абапіраючыся на вопыт Я. Коласа, З. Бядулі, М. Гарэцкага, М. Багдановіча, Я. Брыля, Ф. Янкоўскага» [2, с. 67].

У ходзе навуковага даследавання намі была прааналізавана моўная арганізацыя паэтычных твораў розных жанраў А. Разанава, у выніку чаго можна сцвярджаць, што кожная жанравая форма паэта вызначаецца спецыфічнай структурна-кампазіцыйнай пабудовай. Структура і функцыя канкрэтнага жанру ў многім прадвызначаюць змест, але ў паэзіі А. Разанава, у якой гуку адводзіцца адна з прырытэтных роляў, узнікненне новай аўтарскай жанравай формы часта стымулюецца патэнцыялам гука.

Пры структурным і моўным аналізе паэтычных формаў пісьменніка ўлічвалася «ступень праявіцельнасці» гэтых формаў: паэтычныя жанры паводле ступені павелічэння праявіцельнасці — г. зн. набліжанасці да прозы — былі размешчаны наступным чынам: пункціры, квантэмы, версэты, вершаказы, зноны (апошнія намі не разглядаліся, паколькі не адносілі іх да паэтычных формаў).

Назіранні паказваюць, што жанр пункціраў — гэта лаканічныя творы, насычаныя асацыятыўным падтэкстам. Звычайна яны будуюцца па нейкай дамінуючай дэталі, аднак у іх заўсёды ўтрымліваецца магчымасць больш поўнага развіцця закладзенай думкі. Сэнсавая глыбіня пункціраў, такім чынам, прыхована і знаходзіцца не ў самім канкрэтным творы, колькі ў патэнцыяле яго ўспрымання.

Упершыню ўзоры разанаўскіх пункціраў з'явіліся ў аднайменнай нізцы зборніка «Назаўжды» (1974) і ўяўлялі сабой паэтычныя мініяцюры ў чатыры-дзевяць радкоў, найчасцей маючы памер чатырохстопнага харэя. Праз гэта і частую незавершанасць думкі пункціры аднаго памеру разам могуць успрымацца як накіды да агульнага твора. Нярэдка яны завяршаюцца рытарычнымі запытамі: «Развей няведання туман / і адкажы нам, / непазбежнае, / ці гэта час належыць нам, / ці гэта мы яму належныя?» [3, с. 63], або лаканічнымі высновамі са спробай філасофскага абагульнення: «Блакит нябёсаў, луг стракаты / больш не шрадуюць таго, / хто страціў сэнс. / Бо сэнсу страта / то, пэўна, страта усяго» [3, с. 70].

Пры разглядзе жанру пункціраў і пры параўнанні гэтага жанру з іншымі ў творчасці А. Разанава можна адзначыць набліжанасць пункціраў да прозы, супрацьпастаўленне іх версэтам, вершаказам і зномам — з пункту гледжання вербальнай эканоміі і ступені праявіцельнасці; «ёмістую бясконцую форму» пункціраў, асацыятыўны падтэкст, набліжанасць апошніх да жанру хоку ў японскай паэзіі ў філасофска-інтэлектуальнай заглыбленасці і скандэнсаванасці думкі, а таксама адсутнасць рыфмы, невялікі памер, монастрафічнасць, наяўнасць некалькіх рытмічных груп, «прычынна-выніковага» сінтаксіс.

Жанр квантэмы ў параўнанні з пункцірам ахарактарызуецца адсутнасцю знакаў прыпынку (рэдка выпадак — шматкроп'е). Квантэма, як правіла, яшчэ карацейшая за пункцір (большасць мае памер у тры-чатыры радкі): «насенне самародзіць / помніць вырай / рай унутры» [3, с. 92].

Квантэма сапраўды выглядае куды больш абстрактнай, штучна «вырашчанай» у параўнанні з пункцірам. Пры яе стварэнні задзейнічаны найперш інтуітыўна-сугестыўны складнік. Квантэма, да ўсяго, і вельмі статычная, амаль не відазмяняльная форма. У нейкім сэнсе гэта забаўка, алітэрацыйная гульня, «чыстае» эксперыментатарства: «я адымаецца / шчыльнаеюць **рыштаванні** / **чысты час**» [3, с. 77].

Большасць квантэм заснавана на такіх прыёмах гукапісу, як алітэрацыя і асананс. Форма сапраўды тут у нейкім сэнсе абумоўлівае змест. Але, падаецца, адзначае даследчык А. С. Івашчанка, тое, што «яснасць думкі страчана»: у сваёй эксперыментальнай лабараторыі паэт намагаецца праз сугучча і супастаўленне-збліжэнне на першы погляд не супастаўляльных слоў адшукаць іх новыя семантычныя адценні: «**іржавы жэвір** / што / **ловяць** / **нарадженні** / **умуравана вежа ўзасцярогу**» [3, с. 92]. Як відаць з працывастанага, элементамі тэкставай арганізацыі ў квантэмах выступаюць рытм і інтанацыя. Так, у прыведзенай квантэме словы «што», «ловяць» і «нарадженні» хаця і ўтвараюць асобныя радкі, чытаюцца без цэзураў.

Такім чынам, квантэма з'яўляецца пазакантэкставай, бясфабульнай, безынтанацыйнай паэтычнай формай А. Разанава, дзе рацыянальнае саступае месца інтуіцыйнаму, а аўтарскае меркаванне часта затойваецца ў падтэксце. У адрозненні ад пункціра квантэма, па-першае, ахарактарызуецца адсутнасцю знакаў прыпынку, па-другое, яна

больш кароткая (у асноўным тры-чатыры радкі), а таксама большасць квантэм заснавана на такіх прыёмах гукапісу, як алітэрацыя і асананс.

Пра такія свае паэтычныя формы, як вершаказы і зномы, А. Разанаў піша: «Мне ўяўляецца, што такая форма тоіць у сабе багатыя магчымасці: у ёй могуць арганічна спалучацца і лірычнае ўзрушэнне, і фабула, уласцівая апавяданню, і філасофская сентэнцыя, і эксперыментальны свет антыўтопіі навуковай фантастыкі...» [1, с. 13].

Зыходзячы з асаблівасцей страфічнай арганізацыі, да верлібравых жанраў можна аднесці квантэмы і пункціры, а да версэйных — версэты (разам з паэмамі ў прозе) і вершаказы. Даследуючы стогадовую гісторыю і эвалюцыю версэ, некаторыя даследчыкі (Ю. Арліцкі, Г. М. Кісліцына і інш.) нават не разглядаюць магчымасць змешаных рысаў версэ і верлібру. Разанаўскі ж версэт, на нашу думку, — прыклад менавіта такога «змяшэння». Пры гэтым назіраецца набліжанасць версэта да прытчы, з якой іх яднае, перш за ўсё, увага да архетыповых з'яў жыцця і пэўная адсутнасць развітога сюжэтнага руху. Як і прытчы, версэты пазбаўлены апісальнасці мастацкай прозы: прырода і рэчы нагадваюцца толькі па неабходнасці, дзеянне адбываецца быццам без дэкарацый, а дзеючыя асобы не маюць не толькі знешніх рыс, але і характару.

Структурны разгляд версэта выяўляе, што яго закончанасць і цэласнасць, сама логіка апаведу, якія набліжаюць версэт да міні-апавядання, поруч з выкарыстаннем стылістычных прыёмаў і верлібравых рытміка-інтанацыйных складнікаў сведчаць пра жанравы сінкрэтызм версэта.

Для вершаказа характэрны строга падзеленасць на строфы, пераважная адсутнасць унутраных паўзаў і вынесены радкоў. Яны маюць структуру, блізкую да версэта: тая ж падзеленасць на строфы, версэйная арганізацыя тэксту, наяўнасць сказу-выніку, а па форме набліжаюцца да паэтычных твораў. Але галоўнае адрозненне паміж версэтам і вершаказам, апроч скразной гукапісальнасці апошніх, з'яўляецца адсутнасць у вершаказах рытміка-інтанацыйных і сінтаксічна-інтанацыйных прыёмаў (паралелізмаў, градацыі, паўтораў, рытарычных фігур і інш.). З фармальнага пункту гледжання вершаказ ўяўляе чаргаванне пэўных сінтаксічных канструкцый (строф) як аднатыпных інтанацыйна-сэнсавых адзінстваў з рознымі адносінамі (звычайна супрацьпастаўлення). Пры гэтым, нягледзячы на адсутнасць традыцыйных рытміка-метрычных складнікаў творы гэтай эксперыментальнай формы гарманічна ўкладаюцца ў эстэтычную сістэму А. Разанава як паэтычныя праз такія прыёмы, як алітэрацыя і асананс, унутраную рыфмоўку, шырокае выкарыстанне аказіянальнай лексікі, адмысловую монастрафічную пабудову.

Такім чынам, ужо каля 20 год імя Разанава сімвалізуе нястрымны творчы пошук, эксперыментатарства. Уведзеныя ім новыя паэтычныя формы — квантэмы, пункціры, версэты, вершаказы, зномы — не толькі зрабілі нашу паэзію больш разнастайнай, але і паўплывалі на характар яе далейшага развіцця, стаўшы візітнай карткай новага пакалення пісьменнікаў (А. Сыс, А. Мінкін, І. Бабкоў, В. Слінко, А. Глобус, А. Аркуш, М. Шайбак, С. Вераціла, Ю. Пацюпа, Ю. Гумянюк і інш.).

Спіс крыніц

1. *Кісліцына, Г. М.* Алесь Разанаў: Праблема мастацкай свядомасці / Г. М. Кісліцына. — Мн. : Беларуская навука, 1997. — 143 с.
2. *Міхневіч, А. Я.* Чарадзеі роднага слова. 40 моўных партрэтаў бел. пісьменнікаў: дапаможнік — хрэстаматыя па курсах «Сучасная бел. мова», «Стылістыка бел. мовы» / А. Я. Міхневіч. — Мн. : МДЛУ, 2006. — 176 с.
3. *Караткевіч, У.* Алесь Разанаў. Шлях — 360 / У. Караткевіч. — Мн. : Мастацкая літаратура. — 1981. — 108 с.

Матэрыял паступіў у рэдакцыю 03.11.2011 г.

Н. У. Здановіч

Навуковы кіраўнік — А. І. Белая,
кандыдат педагагічных навук, дацэнт
Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

МАТЫЎ ШЛЯХУ Ў ТВОРАХ Я. КУПАЛЫ

Матыў шляху ў сістэме каштоўнасцяў мастацкага выказвання ўтварае арэал досыць шырокага ўжывання. Ён «здаўна ўваходзіць у знакавы склад самых першасных і разам з тым самых распаўсюджаных моваў, якімі паслугоўваецца чалавецтва пры тлумачэнні, адлюстраванні і ўвасабленні светабудовы» [3, с. 152].

Матыў шляху ўключае ў сябе шэраг гуманітарных аспектаў. Так, Т. Б. Шчапанская ўводзіць у сувязі з гэтым такое паняцце, як «культура шляху». Пад «культурай шляху» [4, с. 8] разумеецца комплекс этнічных традыцый — звычаяў і нормаў паводзін, рэчывых атрыбутаў і ўяўленняў, звязаных з перамяшчэннямі. Да іх адносяцца: матэрыяльная (прыдарожнае жыллё, дарожная адзежа і рознага роду рэчывыя атрыбуты, ежа, сродкі перамяшчэння), духоўная (абрады і ўяўленні), сацыенарматыўная культура (статусы і нормы паводзін вандруючых людзей).

У адносінах да ўніверсальнасці матыву шляху ў кожнага значнага творцы складаецца свая індывідуальная паэтыка. Мастацкае выказванне «набывае адметную «пячатку майстра», і пэўны набор стылістычных фігур і паэтычных прыёмаў устойліва захоўваецца некаторым апазнавальным знакам на працягу ўсёй творчай дзейнасці» [3, с. 156].